

MARSHALL PLANI ÇERÇEVESİNDE AMERİKALI MR. RUSSELL DORR'UN TÜRKİYE İZLENİMLERİNE DAİR RAPORUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ*

THE AMERICAN MR. WITHIN THE FRAMEWORK OF THE MARSHALL PLAN. EVALUATION OF RUSSELL DORR'S REPORT ON IMPRESSIONS ON TÜRKİYE

Olca Y ÇINKIR ÖZBİTİRĞİÇ**

Makale Bilgisi/Article Info: Geliş/Received: 30/10/2023 Düzeltme/Revised: 12/12/2023 Kabul/Accepted: 13/12/2023

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Çinkır Özbitiğ, O. (2023). Marshall Planı Çerçevesinde Amerikalı Mr. Russell Dorr'un Türkiye İzlenimlerine Dair Raporunun Değerlendirilmesi. *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 164-173.
<https://doi.org/10.52735/bellek.1383116>

ÖZ

İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa ekonomisi tamamen çökmüştür. Savaş esnasında üretim silah sanayiine kaymış olduğu için tarımsal üretim durma noktasına gelmiş ve bu durumda açlık baş göstermiştir. Savaştan güçlenerek çıkan Sovyetler Birliği bu durumdan istifade edip Doğu Avrupa ülkelerinde komünizmi yaymak için faaliyetlerde bulunmuştur. O dönemde Sovyetlere güç dengesi olarak eşit sayılabilecek tek devlet ABD olarak görünüyordu. ABD, komünizmin Ortadoğu ve Doğu Avrupa'da yayılmasını istemiyordu. Bu doğrultuda 16 Avrupa ülkesi ve Almanya'yı temsil eden müttefikler, Sovyet Rusya'nın katılmadığı Paris Konferansı'nda bir araya gelerek yapılacak yardımın nasıl ve nerelerde kullanılacağı hususunda Avrupa Kalkınma Programı'nı hazırlamışlardır. Bazı düzenlemeler yapıldıktan sonra ABD kongresinden geçen Marshall planıyla birlikte ABD Avrupa'da üstünlüğü eline almıştır. Yaptığı yardımlar ile Avrupa'da ihracat miktarının azalmasını engellemiş, aynı zamanda bu yardımların kullanılacağı alanlara ve yerlere de müdahil olma imkânına kavuşmuştur. Bu sayede yardım yaptığı ülkeleri ekonomik anlamda kendisine bağımlı hale getirmiştir. O dönemde Türkiye savaşın bitiminden sonra siyasi yalnızlıktan kurtulmak ve Sovyet tehdidine karşı ABD ve Batı bloğuna yaklaşmıştır. Truman doktrini ve Marshall ekonomik yardımı hususunda Türkiye çok istekli hareket etmiştir. Hatta o dönem Türkiye'de yönetimlerin başarısını bile bu yardımlar belirler hale gelmiştir. Türkiye ilk zamanlarda savaşa katılmadığı için bu yardımlara dâhil edilmemiş, sonrasında Avrupa'nın tahıl deposu olmayı kabul edip ağır sanayisinden vazgeçmek koşuluyla bu yardımların verileceği ülkeler arasına dâhil edilmiştir. Böylelikle 1948-1952 yılları arasında kapsayan dört yıllık bir yardım süreci başlamıştır. Avrupa yapılan yardımlar neticesinde kısa sürede kalkınmıştır. ABD Türkiye'yi tarıma ve hafif sanayiye yönlendirmiş, alınan krediler ile ithalat ihracatın

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde" yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden" hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma "Etik Kurul İzni" gerektirmeyen bir çalışmadır.

** Bağımsız Araştırmacı, olcaycinkirozbitirgic@gmail.com, ORCID: 0009-0008-3764-6303

üzerinde seyretmiş, cari açıklar artmış ve ekonomi kötü bir duruma düşmüştür. Bu durumda Türkiye istediği atılımları gerçekleştirememiştir. Çalışmamızın konusunu Marshall yardımları çerçevesinde ABD'den Türkiye'ye gelen Mr. Russell Dorr'un 18 Eylül-5 Ağustos 1950 tarihinde Türkiye'de gerçekleştirdiği tetkik gezisine dair notların yer aldığı rapor oluşturmaktadır. Bu raporda Russell Dorr Türkiye'de İstanbul'dan başlayarak İzmir, Balıkesir, Ankara, Bursa, Manisa, Sinop, Giresun, Ordu, Samsun, Trabzon, Rize Artvin, Elâzığ, Erzurum, Erzincan Sivas, Çorum, Yozgat, Tokat gibi şehirleri gezerek bu şehirlerdeki iktisadi faaliyetleri görme imkânı bulmuştur. Ayrıca ABD'ye hangi iş kollarında ne şekilde fayda sağlanacağı ile ilgili tetkikler yapmıştır. Çalışma, özgün bir araştırma olması hasebiyle daha sonraki yapılacak olan çalışmalara referans olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Marshall Planı, Türkiye, Russell Dorr

EXTENDED SUMMARY

After World War II, the European economy completely collapsed. Since production shifted to the arms industry during the war, agricultural production came to a halt and hunger occurred. The Soviet Union, which emerged stronger from the war, took advantage of this situation and carried out activities to spread communism in Eastern European countries. At that time, the only state that could be considered equal to the Soviets in terms of balance of power was the United States. The USA did not want communism to spread in the Middle East and Eastern Europe. In this direction, 16 European countries and allies representing Germany came together at the Paris Conference, where Soviet Russia did not participate, and prepared the European Development Program on how and where the aid would be used. After some arrangements were made, the USA gained the upper hand in Europe with the Marshall plan, which was passed by the US Congress. With the aid it provided, it prevented the decrease in the amount of exports in Europe and also had the opportunity to intervene in the areas and places where this aid would be used. In this way, it made the countries it aided economically dependent on it. At that time, Turkey approached the USA and the Western bloc to escape from political loneliness after the end of the war and against the Soviet threat. Türkiye acted very willingly regarding the Truman doctrine and Marshall economic aid. In fact, these aids came to determine even the success of the administrations in Turkey at that time. Since Turkey did not participate in the war in the beginning, it was not included in this aid, but later it was included among the countries to which this aid would be given, on the condition that it agreed to be the grain depot of Europe and gave up its heavy industry. Thus, a four-year aid process covering the years 1948-1952 began. Europe developed in a short time as a result of the aid provided.

The USA directed Turkey towards agriculture and light industry, with the loans received, imports exceeded exports, current account deficits increased and the economy fell into a bad situation. In this case, Türkiye could not achieve the breakthroughs it wanted. The subject of our study is Mr. who came to Turkey from the USA within the framework of Marshall aid. It is a report containing notes on Russell Dorr's study tour in Turkey between 18 September and 5 August 1950. In this report, Russell Dorr starts from Istanbul in Turkey and visits cities such as Izmir, Balıkesir, Ankara, Bursa, Manisa, Sinop, Giresun, Ordu, Samsun, Trabzon, Rize Artvin, Elazığ, Erzurum, Erzincan, Sivas, Çorum, Yozgat, Tokat. had the opportunity to see the economic activities in the cities. He also conducted studies on which business lines would benefit the USA and in what way. The Marshall Plan is basically the measures taken by the USA against the danger of communism and the expansion of the Russian sphere of influence. Based on this justification, the Marshall Plan was designed to turn Europe into a bloc and lay the foundations of structures or a holistic system that could stand on its own and where no outside intervention would be possible. II. The fact that the USA was considering such a system at the time when the World War had just ended can be shown as the confusion it was experiencing within itself. For this reason, we can say that the USA wanted to increase and protect its influence in Europe and the Middle East by using its strong economy. In this regard, the USA wanted to create a barrier against the spread of Russia and communism by strengthening the European states, especially those in the eastern bloc.

Türkiye is one of the countries in the Eastern European bloc. The reasons for including Turkey in the Marshall plan, apart from the reasons explained above, can be summarized as follows.

- a) The desire to restructure agriculture in Turkey and the Marshall plan is seen as an opportunity for this.
- b) Wanting to increase exports of agricultural products.
- c) Wanting to increase coal production and exports
- d) Wanting to build power plants
- e) Wanting to increase the extraction conditions of the minerals mined within the borders of Turkey and wanting to increase exports in this context.
- f) Wanting to develop domestic industrial facilities.

g) Wanting to accelerate the commercial cycle within the country by improving the transportation network.

For these reasons, Turkey's broad development is aimed. It is aimed to increase the economy by 30% with these aids. In this context, a grant of 184.5 million dollars was provided to Turkey for the raw material needs of Europe's agriculture, animal husbandry and industries. This amount should not be considered just as money. The cost of the machinery and spare parts provided is also included in this amount. The cost of the machinery and spare parts provided is also included in this amount. One year after the first grants were made within the scope of the Marshall Plan, auditors were sent to the grant-granting countries to check whether the grants had arrived and to check the current conditions. The auditor appointed for Türkiye was Russell Dorr. Russell Dorr visited various business and agricultural areas of Turkey to check the implementation areas of the Marshall Plan and whether the grants were used correctly.

In this context, he visited the agricultural and industrial areas that were given grants within the scope of the Marshall Plan, visited almost all regions of Turkey and completed his report. Russell Dorr continued his journey from Istanbul to Eastern Anatolia, Central Anatolia, Mediterranean Region and Aegean Region via the Black Sea region. Russell Dorr, who visited various production areas in the Black Sea region, stated that the areas where agricultural products are grown should be rehabilitated. Among these products, he especially focused on hazelnut production. Erzurum was Russell Dorr's first stop in the Eastern Anatolia region. He visited small workshops and factories in this region and reported that the biggest problem of the region was electricity production. He held meetings with the leaders of the region, remained indifferent to the requests to establish a large system for electricity production, and stated that this problem would be solved by increasing the technical personnel to work in the region. From there, Russell Dorr visited Central Anatolia, the Mediterranean Region and the Aegean Region, and kept reports on Turkey's underground and surface resources and the marketing of the extracted products. Russell Dorr has obtained information on many subjects, including the whereabouts and qualities of the resources within the borders of Turkey. He made evaluations on what Turkey can export and import under current conditions. Ultimately, he advised the Turkish administration to take part in the plan and continue its support.

Keywords: Marshall Plan, Turkey, Russell Dorr.

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı akabinde savaşa katılan, katılmayan bütün ülkeler ekonomik ve siyasi anlamda büyük sıkıntılar içine girmişlerdir. Bu durum beraberinde küresel bir güç değişimini de beraberinde getirmiştir. Avrupa büyük bir yıkıma uğramış, üretim neredeyse durma noktasına gelmiştir. Bu savaş neticesinde Almanya ve Avusturya yenilgiye uğramış daha önce birçok coğrafyada söz sahibi olan kıtanın en güçlü devletleri İngiltere ile Fransa eski güçlerini kaybetmiştir. Avrupa'daki bu güç boşluğu ABD ve SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) tarafından doldurulmuş ve bu iki devlet dünya siyasetinde daha fazla söz sahibi olmaya başlamışlardır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte savaşlar fiziki olmaktan ziyade strateji üzerine kurgulanmaya başlanmıştır. SSCB bu dönemde Avrupa'da kendi ideolojisine yardımcı olan yönetimleri destekleyerek güçlenirken İngiltere ve Fransa gibi Avrupa'nın büyük devletleri ise bu duruma engel olamamışlardır. Bu şartlarda SSCB'ye karşı tek güç olarak ABD ön plana çıkmıştır. Avrupalı devletler ABD'nin kendilerine yardım etmesi hususunda ikna faaliyetlerinde bulunmuşlardır. O dönem kendi kıtasına yönelme eğiliminde olan ABD ise bu talebi kabul ederek komünizme karşı mücadele etmek için SSCB'nin Avrupa'ya askeri müdahalelerine güçlü ekonomisiyle karşılık vermiştir. Bu doğrultuda ABD, Truman doktrinini ilan edip ekonomik ve siyasi açıdan güçsüz bulunan ve savaştan yıpranmış olarak çıkan Avrupa ülkelerine yardım yapmayı kararlaştırmıştır. Bunu 1948-1952 yılları arasında Marshall Planı yardımları izlemiştir. ABD'nin siyasi bir silah gibi planladığı Marshall Planı kapsamında Avrupa ülkelerine ABD tarafından 13 milyar dolar yardımda bulunulmuştur.¹

¹ R. Suvla, (1951). Türkiye ve Marshall Planı (1). *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 10(1-4) s. 145; Ç. Erhan, (1996). Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 51(1), 275-276.; M. Zengin, (2023). Marshall Planı Yardımlarının Türkiye'deki Balıkçılık Sektörünün Yapısal ve İktisadi Gelişimi Üzerine Etkileri. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9(17), s. 114.

Truman doktrini, Avrupa ve Ortadoğu sınırları içinde olan ülkeleri SSCB yayılması tehdidine karşı ABD koruması altına almak olarak da yorumlanmıştır. Nitekim Türkiye, dönem itibariyle birçok kez Sovyet tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Ruslar, II. Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye'den Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni tekrar görüşmek ve İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından imtiyaz almak için talepte bulunmuştur. Bunun dışında Kars ve Ardahan'ı da doğrudan SSCB'ye bırakmasını istemişlerdir. Bu istekler doğrudan tehdit mahiyetinde olduğu için Türkiye Cumhuriyeti Devleti kendisini koruma altına alabilmek için Truman doktrinini bir fırsat olarak görmüştür. Nitekim Rus yayılması ve tehdidine karşı ABD'nin yanında yer alan Türkiye, Truman doktrini çerçevesinde oluşturulan Marshall planına dâhil edilmiştir. Türkiye'nin bu tutumu ilerleyen süreçte Avrupa'nın önünde Rus yayılmasına karşı doğal bir duvarın oluşmasıyla sonuçlanacaktır.²

Marshall planına Türkiye'nin dâhil edilmesinin gerekçeleri yukarıda anlatılan sebepler dışında aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

- a) Türkiye'de tarımın yeniden yapılandırılmak istenmesi ve Marshall planının da bunun için bir fırsat olarak görülmesi.
- b) Tarım ürünleri ihracatlarının arttırılmak istenmesi.
- c) Kömür üretim ve ihracatının arttırılmak istenmesi
- d) Elektrik santralleri inşa edilmek istenmesi
- e) Türkiye sınırları dâhilinde çıkarılan madenlerin çıkarım şartlarının arttırılmak istenmesi ve bu bağlamda ihracatın arttırılmak istenmesi.
- f) Yerli sanayi tesislerinin geliştirilmek istenmesi.
- g) Ulaşım ağının geliştirilerek ülke içinde ticari döngünün hızlandırılmak istenmesi.

Bu gerekçelerle Türkiye'nin geniş anlamda kalkınması amaçlanmıştır. Bu yardımlarla ekonominin %30 oranında arttırılması hedeflenmiştir.³

1. Truman Doktrininin Ortaya Çıkışı ve Marshall Planı'nın Gerekçesi

II. Dünya Savaşı öncesinde dünya iki kutuplu bir yapıya bürünmüş, bu kutuplaşmadan SSCB ve ABD yükselerek çıkmıştır. II. Dünya Savaşı öncesinde her ne kadar birçok kutup oluşsa da yaşanan çatışmalar gerek Ortadoğu'yu gerekse Avrupa'yı ekonomik anlamda darboğaza sokmuştur. II. Dünya savaşı ile patlama noktasını yaşayan kutuplaşmalar ve çatışma iklimi dünya üzerindeki birçok devleti enkaza çevirirken birçoğunu da mevcut kaynaklar anlamında gerilemeye itmiştir. Avrupa ve Ortadoğu'da ekonominin çökme noktasına gelmesi dünya üzerinde ekonomik krizi de beraberinde getirmiştir.⁴

Siyasi anlamda komünist SSCB'nin yayılcı politikası birçok Ortadoğu ve Avrupa ülkesini tehdit etmeye devam edince liberal ABD bu durumu kendisine tehdit olarak algılamıştır. ABD, iktisadi ve siyasi anlamda pazarını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu doğrultuda çözüm önerileri üretmeye kararlı olan ABD, hâlihazırda kendisinin de ekonomik krize gireceği endişesi ile Avrupa'da savaş sonrasında oluşan kaostan yararlanmak isteyen SSCB'ye karşı Avrupa'nın maddi ve manevi olarak desteklenmesi gerektiğini iddia etmiştir. ABD'ye göre Avrupa devletleri kendi ayakları üzerinde durabilirse bağımsızlıklarını da koruyabilirlerdi. Yani siyasi bağımsızlığın altında ekonomik bağımsızlık yatmaktaydı. Fakat bu düşünce Avrupa içinde birkaç devlet ile sınırlı kalmamalı bütün Avrupa'yı içine alacak bir

² B. Ertem, (2009). Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı. *Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), s. 378-379.

³ R. Suvla, a.g.m, s. 162.

⁴ Ç. Erhan, a.g.m, s. 277.

birlik oluşturulmalıydı. Bu sayede komünist Rusya'nın yayılmacılığı önlenebilirdi.⁵ Burada ABD'nin kendi ekonomisini ve siyasi yayılmasını tehlike altında gördüğü anlaşılmaktadır. Bu gerekçelerle ABD yöneticileri başta komünist bloğun yayılmasını önlemek, kendi ekonomilerini güvence altına almak ve liberal bir blok oluşturmak için Avrupa'nın mevcut durumunu da göz önünde bulundurarak çözüm projeleri üretmeye koyulmuştur. Bu doğrultuda Avrupa'nın tamiri için iki taraflı krediler, IMF yoluyla belirlenecek sürdürülebilir ekonomi modelleri, BM ve Dünya Bankası yoluyla uygulanacak yeniden imar projeleri üretilmeye başlanmıştır. Tabii bu projelerin gerçekleştirilebilmesi için mevcut Avrupa ülkelerinin ikna edilmeleri gerekmekte ve ayrıca ABD kamuoyunun da bu projelere destek vermesi gerekmektedir. Nitekim bu doğrultuda oluşturulması planlanan projelerin ABD'nin yararına olduğu düşüncesinden hareketle yapılan propagandalar ABD kamuoyunu ikna etmeye yetmiştir. Geriye sadece Avrupalı devletleri ikna etmek kalmıştır. Tabii burada Avrupa bütün olarak düşünüldüğü için SSCB de dâhil, bütün Avrupa ülkeleri ile görüşülmesi gerekmiştir.⁶

ABD yöneticileri başlangıçta Avrupa'yı bütüncül düşündükleri için SSCB ile de görüşmeler yapmışlardır. Fakat bu görüşmeler olumlu sonuçlanmayınca SSCB etkisinin olmadığı ya da en az olduğu ülkeler ile ilişkiler kurulması hedeflenmiştir. Ayrıca Ruslar ile yapılan Moskova görüşmelerinden olumlu sonuç alınmadığı için bu bir propaganda aracı olarak kullanılmış, SSCB yayılmacılığının önüne geçilmesi gerektiği ve Avrupalı devletlerin SSCB tehdidinden bir bütün oldukları takdirde korunabilecekleri vurgusu yapılmıştır. ABD yöneticileri uygulamaya koydukları ve Marshal planı adını verdikleri bu projenin yürürlüğe girmesi için Batı Avrupa'nın yeniden inşasını gerekçe göstererek Fransa'ya güvenlik garantisi vererek Ren bölgesindeki kömür havzalarının yeniden canlanmasını istemiş bu girişime Fransa, Almanya ve İngiltere'yi ortak etmiştir. Bu aşamadan sonra II. Dünya Savaşı'nın tahribatını belirlemek için bütün Avrupa'da durumun tespiti hazırlanmıştır. Bu tespitler her ülke için farklı rollerin belirlenmesi ile sonuçlanmıştır. ABD yöneticileri hazırlanan raporlar doğrultusunda 13 ülkeye aşağıdaki tabloda belirtilen yardımları yapmıştır.⁷

Tablo 1. Marshall Planı Yoluyla Verilen Yardımlar (Milyon Dolar)⁸

Ülke	Toplam	%	Hibe	%
Toplam	12.992,5	100,0	9.290,2	100,0
İngiltere	3.165,8	24,4	1.956,9	21,0
Fransa	2.629,8	20,2	2.212,1	23,8
İtalya	1.434,6	11,0	1.174,4	12,6
B. Almanya	1.317,3	10,1	1.078,7	11,6
Hollanda	1.078,7	8,3	796,4	8,6
Avusturya	653,8	5,0	556,1	6,0
Yunanistan	628,0	4,8	34,4	5,5

⁵ Demir, N., & Tekir, O. (2018). Marshall Planı, Yeni İpek Yolu Projesi ve Çin-Abd Rekabeti. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), s. 39.

⁶ Uzunkaya, S. Ş. (2019). İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye Ekonomisi ve Marshall Planının Ekonomiye Etkileri. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(3), s. 180.

⁷ Kılınçkaya, M. D. (2013). Marshall Planı ve Milli üretkenlikte Merkezi'nin kuruluşu. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 18(18), s. 134-135.

⁸ Ç. Erhan, a.g.m, s. 287.

Belçika	546,6	4,2	217,3	0,3
Danimarka	266,4	2,1	196,0	2,3
Norveç	241,9	1,9	62,4	2,1
Türkiye	184,5	1,4	18,0	0,7
İrlanda	146,2	1,1	-	0,2
İsveç	107,1	0,8	5,5	-
Portekiz	50,5	0,4	15,9	0,1
İspanya	26,8	0,2	-	0,2

(Erhan, 1996: s. 287).

ABD kendi pazarını oluşturabilmek için mevcut ihtiyaçları belirlemiş her ülkeye farklı bir rol biçmiştir. İşte bu rollerden biri de Türkiye için biçilmiş, Avrupa'da ağır sanayi dallarında iyileştirmeler düşünülürken Türkiye bu yatırımların tarım alanında kullanılacağı belirtilmiştir.⁹ Türkiye, bu sayede Avrupa'nın tarımsal ürün ihtiyacını karşılayacaktır. Türkiye'nin mevcut durumunu tespit için ise Russell Dorr görevlendirilmiştir. Russell Dorr, Türkiye'nin neredeyse her bölgesini gezerek mevcut durum hakkında analiz raporu hazırlamıştır. Türkiye'ye verilen ve devam ettirilecek hibe ise bu rapor doğrultusunda sürdürülmüştür.¹⁰

1.2. Russell Dorr'un Marshal Planı Kapsamındaki Türkiye Raporu

Russell Dorr, Türkiye'de İstanbul'dan başlayarak İzmir, Balıkesir, Ankara, Bursa, Manisa, Sinop, Giresun, Ordu, Samsun, Trabzon, Rize, Artvin, Elâzığ, Erzurum, Erzincan, Sivas, Çorum, Yozgat ve Tokat olmak üzere 20 şehir gezmiş bu şehirlerin iktisadi kaynakları hakkında malumatlar edinmiştir. Russell Dorr, buradan hareketle yapılan ve yapılacak yardımların niteliğini belirlemiştir. İktisadi kaynakların iyileştirmesine ihtiyacı olan yerler ve ilk defa kaynak oluşturulacak yerler belirlenmiş, mevcut yardımların ulaşması durumuyla ilgili şartlarda yaşanan aksamlar dikkate alınarak ilgili kurumlar rapora dâhil edilmiştir. Russell Dorr'un raporuna şehir şehir bakacak olursak her şehir hakkında bilgi verilmediği daha çok şehrin bulunduğu bölgedeki iktisadi kaynakların değerlendirildiği görülmektedir. Bu çerçevede Türkiye'de bazı bölgelerde ve iş sahalarında gözlemler yapan Russell Dorr, bu seyahati sırasında gördüklerini bir rapor oluşturacak şekilde not etmiştir. Russell Dorr, 18 Ağustos 1950 tarihinde İstanbul'dan yola çıkmış, önce Ankara'ya oradan Bursa'ya, 19 Ağustos'ta Balıkesir ve Ayvalık üzerinden karayolu ile İzmir'e geçmiştir. Üç gün İzmir'de kalan Russell Dorr, burada bir dizi konferansa ve İzmir Fuarına katılmıştır. 23 Ağustos'ta Manisa ve Akhisar üzerinden Bursa'ya geçmiştir. Buradan tekrar İstanbul'a geçmiş 24 Ağustos'ta gemiyle Giresun'a doğru yola çıkmıştır. Bu gemi ile Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Hopa'ya uğramıştır. 27 Ağustos'ta Hopa'da vapurdan inerek karayolu ile Murgul bakır madenine gitmiştir. Oradan tekrar Hopa'ya dönmüş, 28 Ağustos'ta Rize'de şehri ve çay fabrikalarını gezmiştir. 29 Ağustos'ta Trabzon'a geçmiştir. Burada şehri gezerken vali, belediye başkanı ve ticaret odası başkanı şehrin mevcut kaynakları hususunda görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ardından Erzurum'a geçmiştir. 31 Ağustos ve 1 Eylül günlerinde Erzurum'da kalmıştır. Erzurum'da Hasankale, Kirkutlu'daki linyit madenlerini, atölyeleri,

⁹ Karaman, S., ve Yavuz, C. F. (2016). Marshall Planı Türkiye tarımının gelişmesinde nasıl rol oynamıştır?. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35(1), s. 2.

¹⁰ Bozkurt, T. İ., ve Aytar, İ. H. (2015). II. Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası Ekonomiye Eklemlenme Sürecinde Türkiye'nin Deniz Ticareti ve Liman Politikası (1945-1960). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 15(31), s. 339; R. Suvla, *a.g.m.*, s. 153.

metal işleyen küçük imalathaneleri, elektrik muharrik kuvvet santralini, et işleme tesisini gezmiş, ticaret odası mensuplarıyla görüşmüştür.¹¹

2 Eylül'de Erzincan üzerinden Sivas'a geçmiştir. Sivas'ta Sümerbank'a ait olan şeker fabrikasını gezmiş, orada misafir edilmiştir. Sivas'taki gezisi sırasında Sivas Kongresi'nin yapıldığı mektep binasını da ziyaret etmiştir. Ayrıca Sivas ili ziraat yöneticileri ile görüşmüştür. Sivas'tan Turhal'a geçmiş Turhal şeker fabrikası hakkında malumatlar edinmiştir. 5 Eylül'de Amasya, Çorum, Yozgat üzerinden karayolu ile Ankara'ya dönmüştür. Çorum ve Yozgat'ta da valiler, belediye başkanları ve yerel iş adamları ile görüşmeler yapmıştır.¹²

Russell Dorr, Marshall Planı dâhilinde verilen hibe ve teknolojik imkânların hangi ölçüde kullanıldığını gözlemlemek için çıktığı Anadolu gezisinde halkın bu plandan haberdar olduğu ve yapılan hibe ve araçların faydalı olacağı düşüncesinde olduklarının kanaatine varmıştır. Bu gezi sırasında hibe programı dâhilinde verilen yardımların, teknik destek konusunda yetersiz olduğu, yedek parça temini ve bozulan araçların tamirinin yapılamadığı kanaatine varmıştır. Bu tür aksamaları gidermek ve yedek parça temini için görevlendirilen firmanın Oliver acentesi olduğunu belirten Russell Dorr, aksamaların da bu acenteden kaynaklandığını belirtmiştir. Bunun için de parça ithalatçıları ve Tarım Bakanlığı'nın bu konuda tedbir alması gerektiğini belirtmiştir. Yedek parçaya ulaşma konusunda zorluklar olduğunu belirten Russell Dorr, bu parçaların yalnızca ithalatçı firmalardan alınması gerektiğini belirtmiş aksi durumda bu parçaların maliyetinin artacağını ve bunun da çiftçiler için ağır bir yük oluşturacağını ifade etmiştir. Bu rapor doğrultusunda Erzurum bölgesine ayrıca vurgu yapan Russell Dorr, bu bölgede verilen zirai kredinin yetersizliğini dile getirmiştir.¹³

Russell Dorr, raporunda Türkiye'nin tarımsal ürünleri ve bu ürünlerin ülke ekonomisi üzerine etkilerini değerlendirmiş, İzmir bölgesinde yaygın şikâyetin zeytinyağı ihracatı hususunda olduğunu ve zeytinyağının sadece ülke içindeki pazarda değerlendirildiğini belirtmiştir. Bu durumun değişmesi durumunda zeytinyağından önemli ölçüde gelir sağlanacağını ifade etmiştir. Russell Dorr'a göre zeytinyağının dışarıya satılması durumunda ülke içindeki yağ fiyatlarının artacağı düşüncesi hâkim olduğu için bu durum ortaya çıkmıştır. Bu durum iç piyasadaki satıcıların stok yapmasına sebep olmuştur. Bunun önüne geçmek için ihracatın serbest bırakılması gerekmektedir. Bu sayede malını değerinde satan çiftçi ya da satıcı stok yapmayacak ve daha fazla ürün almak için çalışacaktır.¹⁴

Russell Dorr, Erzurum'daki gezisi sırasında en önemli sorunun elektrik sıkıntısı olduğunu görmüştür. Şehir halkı ve şehrin yönetiminden sorumlu kişiler bunun Tortum nehri ve şalesi üzerine kurulabilecek bir elektrik santrali ile çözülebileceğini belirtmişlerdir. Russell Dorr ise bunun en az iki yıl süreceğini ve yüklü bir maliyeti olacağını belirtmiştir. Russell Dorr, şehirdeki elektrik imalathanelerinin geliştirilmesini ve teknik eleman sorununun çözümü ile bu problemin ortadan kalkacağını söylemiştir. Fakat bu çözümün sadece günü kurtaracağı, ilerleyen süreçte aksamaların devam edeceği de açıktır. Bu durum bölgedeki mevcut sorunun iyi anlaşılmadığı ya da yapılacak masrafin fazla görüldüğünün göstergesidir.¹⁵ Russell Dorr, 27 Ağustos'ta Murgul bakır madenini gezmiş, fabrikanın çalışmadığını fakat birkaç gün sonra faaliyete geçeceğini rapor etmiştir. Raporunda bakır madeni üzerinde sıkça duran Russell Dorr, İkinci Dünya Savaşı sırasında bakır madeni bulunamaması gerekçesi üzerinden bu madenin çıkarılması ve işlenmesinin önemine dikkat çekmiştir.¹⁶

¹¹ BCA, (1950). Russell Dorr, Heyet Başkanının Gezisine Ait Muhtranın Tercümesi, s. 1.

¹² BCA, (1950). Russell Dorr, Heyet Başkanının Gezisine Ait Muhtranın Tercümesi, s. 2.

¹³ BCA, (1950). Russell Dorr, Heyet Başkanının Gezisine Ait Muhtranın Tercümesi, s. 3.

¹⁴ BCA, (1950). Russell Dorr, Heyet Başkanının Gezisine Ait Muhtranın Tercümesi, s. 4.

¹⁵ BCA, (1950). Russell Dorr, Heyet Başkanının Gezisine Ait Muhtranın Tercümesi, s. 6.

¹⁶ BCA, (1950). Russell Dorr, Heyet Başkanının Gezisine Ait Muhtranın Tercümesi, s. 14.

Russell Dorr, 2 Eylül'de ulaştığı Sivas'ta çimento fabrikası tesislerinde ağırlanmış bölgedeki fabrikalar hakkında bilgiler edinmiştir. Sivas'ta bulunan çimento fabrikasının mükemmel çalıştığını belirten Dorr, buradaki ihtiyacın yalnızca yedek parça konusunda olduğunu belirtmiştir. Russell Dorr'un raporundan anlaşıldığı üzere Sivas'taki fabrika iyi çalışmakla birlikte genişletilmesi gerekmektedir. Bunun için de yedek parça ihtiyacı olup bu parçaların temini konusunda anlaşılan Amerikan firması ile iletişim problemi yaşanmaktadır.¹⁷

Russell Dorr, 4 Eylül'de Turhal şeker fabrikasını gezmiş buranın işleyişinin personel azlığına rağmen mükemmel olduğunu belirtmiştir. Bu bölgenin sulak olması ve çıkarılan ürünün taşınması için iyi yol imkânlarına sahip olmasının avantaj olduğunu belirten Dorr, bölgeden elde edilecek gelirin ülke ekonomisi için oldukça yararlı olduğunu da söylemiştir. Ayrıca bölgede bulunan zengin bakır madeni potansiyelinin o günün şartlarında oldukça önemli olduğunu belirten Russell Dorr, bakır madenin doğru işletildiği takdirde Türkiye'nin bu alanda önemli bir merkez olabileceğini de ifade etmiştir. Bölgenin yerüstü kaynaklarını da değerlendiren Russell Dorr, fındık üretiminin yapılacak ıslah çalışmaları ile artırılabilirliğini söylemiştir.¹⁸

Yukarıda anlatıldığı üzere Russell Dorr, Türkiye sınırları içinde Marshall Planı dâhilinde işletilen tesisleri gezmekle kalmamış, bölgelerin yeraltı ve yerüstü kaynakları konusunda da malumatlar edinmiştir. Russell Dorr, Türkiye'nin maden potansiyeli üzerinden ucuza mal olacak yakıt türlerinin rezervlerini değerlendirmiştir. Bu açıdan yeraltı kaynakları içinde kömür ve linyitten sıkça söz edip bu alanda çalışmaların genişletilmesi gerektiğini belirtmiştir. Özellikle Kuzey Anadolu bölgesinde yaygın yeraltı kaynağı olan kömürün çıkarılma şartlarının geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Erzurum, Çorum, Yozgat şehirlerindeki kömür ve linyit yatakları ve buradan çıkarılan yeraltı kaynaklarının kalitesi hakkında da rapor tutan Russell Dorr, bölgeye yapılacak yatırımların artırılması gerektiğini belirtirken bunun hükümet ve yerel yönetimlerce desteklenmesi gerektiğini de raporunda söylemiştir.¹⁹

SONUÇ

Marshall Planı, temelde komünizm tehlikesi ve Rus etki alanının genişlemesine karşı ABD'nin aldığı tedbirlerdir. Bu gerekçeden hareketle Marshall Planı, Avrupa'nın bir blok haline getirilerek kendi başına ayakta durabilecek ve dışarıdan bir müdahalenin mümkün olmayacağı yapıların ya da bütüncül bir sistemin temellerinin atılması için düşünülmüştür. II. Dünya Savaşı'ndan henüz çıktığı dönemde ABD'nin böyle bir sistem düşünmesi ise kendi içinde yaşadığı karışıklıklar olarak gösterilebilir. Bu nedenle ABD güçlü ekonomisini kullanarak Avrupa ve Ortadoğu coğrafyasında nüfuzunu arttırmak ve korumak istemiştir diyebiliriz. Bu doğrultuda ABD, özellikle doğu bloğunda yer alan Avrupalı devletleri güçlendirerek Rus ve komünizm yayılmasına karşı bir set oluşturmak istemiştir.

Doğu Avrupa bloğunda yer alan ülkelere birini de Türkiye oluşturmuştur. Bu kapsamda Avrupa'nın tarım, hayvancılık ve sanayilerin ham madde ihtiyacı için Türkiye'ye 184,5 Milyon dolar hibe sağlanmıştır. Bu miktar sadece para olarak düşünülmemelidir. Bu miktarın içine sağlanan makine ve yedek parçaların maliyeti de dâhil edilmiştir. Marshall Planı, dâhilinde ilk hibeler yapıldıktan bir yıl sonra hibelerin yerine ulaşıp ulaşmadığı ve mevcut şartların denetlenmesi için hibe sağlanan ülkelere denetçiler yollanmıştır.

¹⁷ BCA, (1950). Russell Dorr, Heyet Başkanının Gezisine Ait Muhtranın Tercümesi, s. 9.

¹⁸ BCA, (1950). Russell Dorr, Heyet Başkanının Gezisine Ait Muhtranın Tercümesi, s. 12.

¹⁹ BCA, (1950). Russell Dorr, Heyet Başkanının Gezisine Ait Muhtranın Tercümesi, s. 10-12.

Türkiye için görevlendirilen denetçi Russell Dorr, olmuştur. Russell Dorr, Marshall Planı'nın uygulama alanları ve hibelerin doğru kullanılıp kullanılmadığını denetlemek için Türkiye'nin çeşitli iş ve tarım sahalarını ziyaret etmiştir. Bu kapsamda özellikle Marshall Planı kapsamında hibe verilen tarım ve sanayi alanlarını ziyaret etmiş neredeyse Türkiye'nin bütün bölgelerini gezip raporunu tamamlamıştır. Russell Dorr, İstanbul üzerinden çıktığı yolculuğuna Karadeniz bölgesi üzerinden Doğu Anadolu, İç Anadolu, Akdeniz Bölgesi ve Ege Bölgesi olacak şekilde devam etmiştir. Karadeniz bölgesinde çeşitli üretim alanlarını ziyaret eden Russell Dorr, tarım ürünlerinin yetiştirildiği alanların ıslah edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu ürünler arasında ise özellikle fındık üretimi üzerinde durmuştur.

Russell Dorr'un Doğu Anadolu bölgesinde ilk durağını Erzurum oluşturmuştur. Bu bölgede küçük imalathaneler ve fabrikaları ziyaret etmiş bölgenin en büyük sorununun elektrik imalatı konusunda olduğunu rapor etmiştir. Bölgenin ileri gelenleri ile görüşmeler yapmış, elektrik üretimi konusunda büyük bir sistem kurulması yönündeki isteklere kayıtsız kalmış, bölgede çalışacak teknik personelin artırılması ile bu sorunun çözüleceğini belirtmiştir. Russell Dorr, buradan sonra İç Anadolu'ya, Akdeniz Bölgesine ve Ege bölgesine olmak üzere ziyaretlerde bulunmuş, Türkiye'nin yeraltı ve yerüstü kaynakları konusunda ve çıkarılan ürünlerin pazarlanması hususunda rapor tutmuştur. Russell Dorr, Türkiye sınırları dâhilinde olan kaynakların nerelerde olduğu ve niteliklerine kadar birçok konuda malumat edinmiştir. Mevcut şartlarda Türkiye'nin neleri ihraç edebileceği ve neleri ithal edebileceği üzerine değerlendirmeler yapmıştır. Nihayetinde ise Türkiye yönetiminin planın içinde yer alması ve desteğini sürdürmesini öğütlemiştir.

KAYNAKLAR

- BCA, (1950). Russell Dorr, Heyet Başkanının Gezisine Ait Muhtranın Tercümesi.
- Bozkurt, T, İ., ve Aydar, İ. H. II. Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası Ekonomiye Eklemlenme Sürecinde Türkiye'nin Deniz Ticareti ve Liman Politikası (1945-1960). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 15(31), 2015, 333-357.
- Demir, N., & Tekir, O. Marshall Planı, Yeni İpek Yolu Projesi ve Çin-Abd Rekabeti. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 2018, 32-45.
- Erhan, Ç. Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 51(1), 1996, 275-288.
- Ertem, B. Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 2009, 377-397.
- Haşiloğlu, M. F. Algı Yönetimi Açısından Marshall Yardımı Afişlerinin Çözümlemesi. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 11(90), 2022, 233-249.
- Karaman, S., ve Yavuz, C. F. Marshall Planı Türkiye tarımının gelişmesinde nasıl rol oynamıştır?. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35(1), 2016, 1-14.
- Kılınçkaya, M. D. Marshall Planı ve Milli produktivite Merkezi'nin kuruluşu. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 18(18), 2013, 131-146.
- Suvla, R. Türkiye ve Marshall Planı (1). *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 10(1-4), 1951.
- Uzunkaya, S. Ş. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye Ekonomisi ve Marshall Planının Ekonomiye Etkileri. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 2019, 176-185.

Zengin, M. Marshall Planı Yardımlarının Türkiye'deki Balıkçılık Sektörünün Yapısal ve İktisadi Gelişimi Üzerine Etkileri. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 2023, 113-134.